

MARKNADEN SOM STILFRÄMJARE

Bokförlag, mediering och retorisering kring förra sekelskiftet

Short titles were a constraint imposed by the market, yes, but the constraint could also be a fantastic opportunity for the literary imagination: the art of allusion, of condensation: the title as trope, ultimately. Odd twist: the market promoting – style.¹

Hur stor del har marknaden i en genres framväxt och utveckling? En hel del, om vi ska tro Franco Moretti i citatet ovan. Litteratur är inte bara estetik utan böcker på en marknad och denna marknad påverkar inte bara vad som skrivs utan också det estetiska uttrycket. Det betyder att författare ibland anpassar sitt skrivande till en förändrad marknad eller att nya tekniker och förändrade ekonomiska förhållanden tvingar fram en ny estetik. Morettis exempel handlar om hur den engelska romanens titlar förändras mellan 1740 och 1850 som en konsekvens av att marknaden expanderar. Allt fler romaner omöjliggör de långa titlar som var brukliga under 1700-talet. Uppmärksamhetsfönstret minskar och därför måste titeln fånga läsarens intresse snabbt och effektivt. Men dessutom påverkar de nya korta titlarna hur läsaren uppfattar romanen; den blir ett slags trop för handlingen och därmed ett nytt litterärt grepp. Så fungerar exempelvis titlar av typen bestämd artikel-adjektiv-substantiv (*The*

Infidel Father, The False Friend) som ett sätt att skapa spänning och garantera en intressant historia. Adjektivet inte bara specificerar det semantiska fältet utan transformerar det.²

Den svenska bokmarknaden utsattes för genomgripande förändringar kring sekelskiftet nittonhundra. Bokutgivningen ökade, förlagen flerdubblades och nya trycktekniker gjorde böcker billigare att producera.³ Hur påverkade det estetiken, litteraturens innehåll och form? Det är på många sätt en oerhört stor och komplex fråga, men ett sätt att närma sig den är att undersöka hur en mindre, avgränsad genre förhåller sig till samtidens mediala och marknadsmässiga villkor. Hur påverkades och förändrades publicering, utgivning och marknadsföring av den specifika genren? Vad fick detta för konsekvenser för tolkningen av berättelserna? Mina anspråk här är betydligt modestare än Morettis, men inspirerad av hans *distant reading* och utgångspunkten att kvantitativa litteraturanalyser också kan, eller till och med bör, vara lingvistiska/retoriska, ska jag problematisera marknadens påverkan på utvecklingen av en undergenre till den så kallade norrlandslitteraturen, nämligen skönlitterära berättelser som tematiserar skogsfrågan och baggböleriet.⁴ Nu är min metod inte kvantitativ i egentlig mening och jag analyserar dessutom i huvudsak

andra aspekter av böckerna än deras titlar, men jag bygger mina analyser på ett större material och riktar fokus mot hur förändringar på bokmarknaden påverkar böckers utformning och i förlängningen tolkningen av dem. Det är framförallt Morettis teoretiska ställningstagande, ”marknaden som stilfrämjare”, jag tagit fasta på när jag närmat mig mitt material.

Varför då just denna genre? Därför att den är en tidsbunden genre och därmed sannolikt känsligare för förändringar på marknaden. Föreliggande artikel ingår dessutom i ett större projekt om norrländsk litteratur och norrländsk identitet vars övergripande ärende är att problematisera skönlitteraturens politiska potential och möjlighet att (om)skapa identiteter och formulera alternativ för framtiden.⁵ Om vi, med utgångspunkt i den kanadensiske retorikforskaren Maurice Charland, betraktar den här skönlitterära genren som *konstitutiv retorik*, det vill säga retorik som vill skapa kollektiv identitet och i förlängningen förändring hos en viss publik, är det nödvändigt att i analysen också ta hänsyn till den situation i vilken den tillkommit, publicerats och lästs, vem som har skrivit den och hur den har marknadsförts.⁶ Med andra ord, att undersöka hur stor del marknaden har i genrens framväxt och utveckling. Exempelvis: vad betydde det att allt fler av böckerna försågs med illustrerade bokomslag? Hur kom det sig att i princip alla förlag, stora som små, allmänlitterära som specialiserade, kvalitets- som populärlitterära, gav ut dessa böcker? Denna undersökning av hur ekonomiska, tekniska och kulturella aspekter av marknaden påverkade genrens utveckling är med andra ord en del av den större studiens övergripande syfte.⁷ Samtidigt står den här artikeln på egna ben då den vill problematisera ”marknaden som stilfrämjare” i en svensk sekelskifteskontext. Två aspekter kommer att ägnas särskild uppmärksamhet: för det första vilka författare och förlag som skrev och gav ut denna litteratur och hur det påverkade genren

och uppfattningen av densamma; för det andra vilken betydelse titlar och de illustrerade omslagen fick för tolkningen av berättelserna.

EN UNDERGENRE TILL NORRLANDSLITTERATUREN

Den så kallade ”baggbölerigenren” etablerades i slutet av 1800-talet och utkom några decennier in på 1900-talet.⁸ Den skrevs som en reaktion på industrialiseringen i Norrland och skogsbolagens intensiva uppköp av bondeskog. De forna självägande bönderna blev tvungna att hitta andra försörjningsmöjligheter, det uppstod ett behov av en ny typ av arbetskraft i skogen och vid sågverken; trävaror kom att utgöra basen för Sveriges framväxt som industrialisation och grunden för landets handel och export.⁹ Utvecklingen var omstridd och debatterades livligt i pressen.¹⁰ Industrialisering, handel och tekniska framsteg ställdes mot tradition, självägande och naturvärden. Tillmålet baggböleri användes för att kritisera bolagens roffarmetoder och den klassiska berättelsen om baggböleriet – som lever kvar i människors medvetande än idag – går ut på att bolagets företrädare lockade bonden med reda pengar, söp honom under bordet och lurade honom att sälja skogen alldeles för billigt.¹¹

Det är med andra ord varianter av denna berättelse som utgör genren det här är fråga om: en politisk litteratur som debatterar modernitetens intåg och den pågående omvandlingen av norra Sverige. Flera av dessa skönlitterära berättelser har tidigare klassats som exempel på den i samtiden så populära indignationslitteraturen, och visst finns här åtskilliga porträtt av giriga skogsinspektorer, lurade bönder och fördömanden av baggböleriet som en omoraliskandel. Men andra berättelser skildrar med större tillförsikt, eller med viss ambivalens, skogs- och träindustrin som en del av det nya och moderna Sverige, där ”det norrländska guldet” utgjorde en av förutsättningarna. Med genre avser jag här en texttyp som fyller en sär-

skild kommunikativ funktion genom att den skapar vissa kognitiva scheman och utgör ett svar på en viss, specifik situation.¹² Eller som retorikforskaren Carolyn Miller formulerar det: en genre är ett komplex av formella och innehållsliga drag som skapar en särskild effekt i en given situation.¹³ Det är en pragmatisk syn på genrer som historiskt förankrade och ständigt föränderliga.¹⁴ Utgångspunkten för baggbölerigenren är skogsavverkningen, uppköpen av bondeskog och industrialiseringen av Norrland som i litteraturen skapar ett särskilt tilltal och nya kunskapsformer genom sitt sätt att gestalta frågan. I denna studie ligger fokus inte på genrens kommunikativa funktion i stort, utan på hur den kommunikativa funktionen (och därmed genren) förändras på grund av marknadens utveckling.

Här är inte platsen för en mer uttömmande kartläggning och problematisering av genren, men kort kan konstateras att det handlar om ett sextiotal verk (skönlitterära berättelser på prosa) som utkom under en fyrtioårsperiod (1880–1920). Tidsmässigt avgränsas undersökningen mellan de år omvandlingen pågick och debatterades som mest intensivt. Den tematiska avgränsningen utgår från att texterna ska handla om skogen och industrialiseringsprocessen i Norrland och på något sätt anknyta till frågan om baggböleri. Det är dock svårt att få en klar och fullständig bild över genren, dels för att det är problematiskt att göra avgränsningar mot en mer allmän norrlandslitteratur, dels för att många av texterna aldrig plockats upp i den litteraturhistoriska kanon. Delar av den litteratur som här kommer att analyseras har hittats via tidigare forskning om norrlandslitteratur och arbetarlitteratur där verken nämns eller beskrivs i förbigående.¹⁵ En kompletterande genomgång av *Svensk Bokhandels-tidning* har gjorts mellan 1880–1914 i jakt på intressanta titlar och författarnamn.¹⁶ Första världskrigets utbrott motiverar gränsdragningen för den tematiska genomgången vid 1914, eftersom den

händelsen styrde samhällsdebattens riktning åt ett delvis annat håll. Resultatet är en siffra på 61 titlar, med en topp i utgivningen under det första decenniet av 1900-talet.¹⁷ Antalet författare är 22 till antalet. Många titlar är skrivna av samma författare och böckerna gavs ut på ett tjugotal olika förlag.

År	Antal titlar
1880–1890	3
1891–1900	12
1901–1910	25
1911–1920	21
1880–1920	61

Tabell 1. Tabellen visar antal publicerade titlar i genren fördelade över fyra decennier, 1880–1920.

NOVELLSKRIVANDE MARKNADSFÖRFATTARE

Flitigast i genren är Johan August Törnblom (1862–1933) (pseud. Elf Norrbo) och Valdemar Lindholm (1880–1947), som publicerar nio respektive sju verk vardera. Flertalet författare är själva bördiga från Norrland, vilket naturligtvis har betydelse när litteraturen läses som politiska verk skrivna i opinionsbildningens tjänst. Men mer intressant i det här fallet är hur – och om – författarna levde på sitt skrivande. Kring sekelskiftet förbättrades möjligheterna att försörja sig på den litterära marknaden, dels på grund av den ökade bokutgivningen av svenska originalutgåvor som mer än fördubblades under en tioårsperiod, dels på grund av pressens expansion.¹⁸ De många nya tidningarna erbjöd inte bara författarna publiceringsmöjligheter för sina litterära alster utan också en ställning som journalist.¹⁹ Författarnas förlagskontrakt drevs sakta mot ökad reglering och de arvoderades vanligen för en given upplaga där summan knöts till bokens omfång (25–50 kr per 16-sidigt ark och en upplaga om 1 000 exemplar).²⁰ Det förändrade förlagslandskapet med många nya medelstora förlag och nystartade billigbokserier gav författarna fler alternativ

och nya förhandlingspositioner. Marknadsförfattaren ryckte fram.

Det stora antalet novellsamlingar bland denna undergenre till norrlandslitteraturen (ca 2/3) är en uppenbar följd av denna utveckling. De många nya tidningarna beredde plats för fler skönlitterära prosaberättelser, men av betydelse var också den skärpta lagen kring lånerätten 1877, det vill säga tidningarnas rättigheter att fritt trycka om texter från andra tidningar. Plötsligt var detta inte längre tillåtet och tidningarna tvingades vända sig till författare för nya texter. Förvisso var arvudet för noveller ganska litet, men möjligheten att sedan ge ut dem i bokform gjorde novellskrivandet mer lönsamt.²¹ Utan att ha gjort någon systematisk undersökning av novellernas publiceringshistoria törs jag påstå att många av genrens författare utnyttjade denna möjlighet. Så skedde Törnbloms egentliga debut som signaturen Elf Norrbo i tidskriften *Varia* 1907 med några noveller som senare skulle publiceras i novellsamlingen *I norrskan och sol* på Ljus förlag (1908). Hjalmar Höglund (1865–1919) publicerade noveller, allmogeberättelser, skisser och kåserier under märket Sture i *Nya Dagligt Allehanda*, *Stockholms-Tidningen* och flera norrländska tidningar under 1890-talet och debuterade sedan 1900 med *I norrskan och sommarljus. Skisser och stämningbilder* på N. J. Schedins förlag – för säkerhets skull med signaturen Sture i parentes efter författarnamnet.²² E. Walter Hülphers (1871–1957) bidrog med en mängd prosaberättelser och dikter i flertalet olika tidningar i början av 1900-talet, däribland *Svenska Dagbladet* och *Social-Demokraten*.²³ Fler exempel finns att hämta.²⁴ Ur förlagens perspektiv erbjöd novellsamlingar som kunde sättas ihop av äldre, tidigare publicerade, skisser en möjlighet till snabb utgivning. En del noveller gavs även ut i nyutgåva efter några år, på nytt förlag, i nytt urval och med annat namn – inte sällan i billigserie.

Flertalet av dessa författare varvade skönlitterärt och journalistiskt skrivande. Till största

delen är det författare som inte tagits upp i den svenska litteraturkanon även om vissa av dem var oerhört produktiva – och spridda – i sin samtid. Exempelvis finns både J. A. Törnblom, Ernst Didring (1868–1931) och Gustaf Schröder (1824–1912) med på Carl Cederblads lista över ”böcker i svenska hem” kring 1930.²⁵ Manliga författare dominerade genren (16 av 22), men Alfhild Agrell (1849–1923) och Maria Rieck-Müller (1863–1955) är två kvinnor som i hög grad bidrog till att forma genren. Som så ofta har kvinnliga författare inte uppmärksammats i särskilt hög utsträckning när denna litteratur omtalas, trots att de finns där. Ur ett sentida litteraturhistoriskt perspektiv kunde författarna inordnas i följande grupper: publicister/tidningsredaktörer, populärlitterära författare, arbetarförfattare samt några få författare som skulle komma att bli kanoniserade av eftervärlden. Eftersom merparten av dem kan karaktäriseras som marknadsförfattare spelade förändringar i bokmarknaden stor roll för utvecklingen av deras författarskap.

NYTÄNKANDE OCH NYSTARTADE FÖRLAG

Inledningsvis nämnde jag att den här litteraturen spreds över många olika förlag. Åhlén & Åkerlund toppar utgivningen med 12 titlar, därefter följer Hugo Gebers förlag (7 titlar) och Albert Bonniers förlag (6 titlar), Aktiebolaget Ljus förlag, C. E. Gernandts Förlags Aktiebolag och Wahlström & Widstrand (alla med 5 titlar vardera). Den stora spridningen kan delvis förklaras av den snabba omsättningen och tillväxten på förlagsmarknaden. Vissa förlag dominerar eller begränsas till vissa decennier, som Åhlén & Åkerlunds förlag som grundades först 1906 men ändå dominerar utgivningen så starkt, eller de allmänlitterära förlagen med vänsterprofil som startades i början på 1900-talet (till exempel Aktiebolaget Ljus och Svenska Andelsförlaget). Större delen av denna litteratur utkom ändå på vad som kan karaktä-

riseras som allmänlitterära kvalitetsförlag som satsade särskilt på fiktionsutgivning.²⁶

Ett genomgående mönster i utgivningen är att författarna bytte förlag med jämna mellanrum.²⁷ Orsakerna till förlagsbytena är svåra att entydigt fastslå utan närmare insikt i de enskilda författarskapen. På ett generellt plan kan det dock förklaras av den ökade konkurrensen och författarnas förbättrade möjligheter att få goda kontraktsvillkor, av att förlag försvann på grund av att de köpts upp eller gått i konkurs, men också i allt högre utsträckning av förlagsmarknadens ökade professionalisering och specialisering. Det är antagligen ingen slump att det nystartade och jämförelsevis kortlivade förlaget Ljus gav ut nästan lika många titlar i genren som de äldre kvalitetsförlagen Albert Bonnier och Hugo Geber. Ljus förlag, med den danske, vänstersinnade förläggaren Henrik Koppel (1871–1943) i spetsen, hade öronen utåt och känsla för sin samtid: Koppel var den förste att lansera enkronasserien i Sverige. Förlaget räknas som ett kvalitetsförlag men med tonvikt på en kombination av upplysning och underhållning – samt billigutgivning.²⁸ I en sådan profil passar en politisk norrländsk litteratur som hand i handske.

Från författarnas håll handlar förlagsbytet ofta om att säkra möjligheterna att få sina texter utgivna överhuvudtaget. Att döma av brev till Törnblom från hans förläggare tycks det vara en trolig anledning till förlagsbytet från Ljus till Åhlén & Åkerlund. Koppel refuserade nämligen återkommande några av novellerna som var tänkta att ingå i de samlingar Ljus gav ut, bland andra

”Sådana ha bolagen gjort dem” och ”Tröskverket” (“... tycks ej heller fullt försvara sin plats i samlingen. Är den ej för skissaktig?”);²⁹ noveller som sedan publicerades i samlingen *Tröskverket och en del annat* (1910) på Åhlén & Åkerlunds förlag. Därefter blev Åhlén & Åkerlund Törnbloms huvudsakliga förlag fram till 1920 då han övergick till Nutiden. Likaså refuserades dramat *Sköflare* av Ljus, med hänvisning dels till tidsbrist, dels till att de helst bara publicerade dramer som satts upp.³⁰ *Sköflare. Bilder från ödelandet* gavs ut samma år (1909) av Wilhelmssons förlag, ett förlag och tryckeri som stod arbetarrörelsen nära.

Ytterligare en anledning till förlagsbyte kan därtill ha varit ökade möjligheter till försäljning och förtjänst. Erik Åkerlund lyfte själv fram

Typ av förlag	Namn	Antal
Allmänlitterära förlag	Hugo Gebers förlag	7
	Albert Bonniers förlag	6
	Wahlström & Wistrand	5
	C. E. Gernandt förlag	5
	C. E. Fritzes bokförlag A.-B	3
	N. J. Schedins förlag	2
	Fr. Skogslunds förlag	1
	Jos. Seligmann & Co.	1
	Bokhandelsaktiebolaget Minerva	1
	M. W. Wallberg & Co. Boktryckeri	1
Allmänlitterära vänsterorienterade förlag	Aktiebolaget Ljus	5
	Gustaf Lindström förlag	1
	Svenska Andelsförlaget	1
Billigbokförlag	Åhlén & Åkerlunds förlag	12
	Wilh. Siléns förlag	2
	Dahlbergs förlags A.-B.	1
Arbetarförlag	Fröléen & Comp.	1
	Axel Holmströms förlag	3
	Tidens förlag	1
	Wilhelmsson Tryckeri AB	1
Religiösa förlag	J. A. Lindblads förlag	1

Tabell 2. Tabellen visar antal titlar i genren fördelade över olika förlag. Grupperingen av förlag följer Svedjedal 1993.

förlagets marknadsföringsmetoder i ett brev till Törnblom när deras första kontrakt diskuterades med avseende på pris och upplaga. Här argumenterar han för en lägre upplaga och ett lite dyrare pris (2 500 exemplar à 2,75 kr):

Ny upplaga lägger jag upp så snart 500 exemplar finnas osålda. Det gör ingen annan förläggare, beroende på att dessa ej hafva så många kunder som få de dyrare böckerna äfven i kommission. Ej håller finnes någon som arbetar för böckerna som vi göra. Vi annonsera bl. a. i nära ett hundra landsortstidningar, då däremot Stockholmsförläggarena annonsera endast i de ledande tidningarne. Följden är också att våra böcker hafva en så stor spridning i landsorten.³¹

De allra flesta av författarna hamnade slutligen på Åhlén & Åkerlund förlag, många i förlagets enkronasserie vars särskilda profil var första-gångsutgivning av svenska original.³² Men Åhlén & Åkerlund tog inte bara över författare, de gav även ut andra- och tredjeupplagor och ibland nyutgåvor av författarnas tidigare alster utgivna på andra förlag. Så utkom både Hülphers, Rieck-Müller och Törnblom med nya utgåvor av äldre, redan publicerade verk.³³ Enkronasserien startade 1907 och blev en enorm försäljningsframgång. Enligt förlagsreklamen hade man 1910 publicerat 66 titlar och sålt 500 000 volymer, fem år senare, 1915, var antalet uppe i 200 titlar och 1¼ miljoner exemplar. Det betyder att denna norrlandslitteratur gick mot att i allt högre grad marknadsföras som underhållningslitteratur och billigböcker. Kategoriseringar av dessa slag är dock problematiska. Johan Svedjedal konstaterar till exempel att det naturligtvis är omöjligt att entydigt skilja mellan ”kvalitetsförlag”, ”billigboksförlag” och ”underhållningsförlag”. Samtidigt finns ändå skillnader mellan förlagen som gör det motiverat att tala om olika typer av litteratur.³⁴ Viktigt att påminna om är

också att billigböcker inte är att likställa med underhållningslitteratur, utan är en fråga om bokens pris. Många förlag började under denna tid också ge ut kvalitetslitteratur i nya billigbokserier. Oavsett är det intressant att ställa sig frågan hur detta påverkade synen på denna litteratur: vilken roll spelade marknadsföringen för hur genren uppfattades?

Som Claire Squires påpekar i *Marketing Literature* (2007) skapas genrer inte endast utifrån den litterära texten utan också genom omslag, reklam, kategorisering i bokhandeln, omnämmanden och priser etc.³⁵ Genre är en aktör på bokmarknaden som både påverkar och påverkas av förläggare, försäljare och förmedlare. En effekt av Åhlén & Åkerlunds övertagande av denna litteratur är att den i högre grad faktiskt framstår som en genre, i meningen en särskild typ av berättelser med igenkännbart tema och stil. Vi ska minnas att den här litteraturen varken utgjorde eller utgör en egen genre i traditionell mening. Men när den betraktas på håll framträder gemensamma drag som gör det möjligt att tala om den som en sådan. Utöver en gemensam tematik och några återkommande typberättelser är de allt sedan sekelskiftet återkommande illustrerade omslagen ytterligare ett sådant drag. En boks omslag utgör en viktig paratext som påverkar läsarens förväntningar och färgar läsningen av boken.³⁶ Ett och samma förlag bygger med tiden upp sina egna grafiska profiler, vilket också gör omslagen mer enhetliga. Även det kan spela en formerande roll för genren. Mer om det nedan.

Att Åhlén & Åkerlund i mångt och mycket var ett underhållningsförlag får också konsekvenser för synen på själva litteraturen. Den politiska dimensionen i litteraturen döljs i högre utsträckning när läsaren främst förväntar sig (lättsmält) underhållning. Detsamma gäller för övrigt när så kallade opolitiska författare publicerar noveller på temat, som Per Hallströms novell ”En sangviniker” i den sekelslutspeessimistiska samlingen *Vilsna fåg-*

lar (1894). Men den explicita uppdelningen mellan kvalitets- och populärlitteratur blev tydligare under det första decenniet av nittonhundratalet – inte för att underhållningslitteratur var en på något sätt ny genre, men för att den i större omfattning gavs ut i bokform och på särskilda förlag. Gränserna tog form, åtminstone illusoriska sådana.

Ytterligare en effekt av att böckerna gavs ut på underhållningsförlag eller i billigbokserier och att bokproduktionen ökade generellt tycks vara att böckerna recenserades i allt mindre utsträckning. Jämför man recensioner av de fem mest flitiga författarna under åren 1899–1911 är tendensen att antalet recensioner i de stora rikstidningarna minskade för varje bok. Nu går det egentligen inte att göra en rättvis jämförelse av antalet recensioner utifrån *Svenskt pressregister* eftersom den elektroniska utgåvan över åren 1903–1911 inte är komplett. Färre tidningar har indexerats från 1908 och därmed blir antalet upptagna recensioner också färre i registret. Men redan några år in på 1900-talet, där registret är komplett, syns en minskning: Hülphers och Rieck-Müllers tidiga böcker från 1899 fick båda nio recensioner, nästföljande böcker på temat fick sju vardera (*Timmer*, 1906 respektive *I snön jämte andra berättelser och skisser*, 1904).³⁷ Ytterligare en iakttagelse som stärker intrycket att recensionerna minskar är att några av de större dagstidningarna som indexerats efter 1907 inte bryr sig om att recensera alla nya böcker av dessa författare. Exempelvis recenserar *Dagens Nyheter* varken Lindholms *Fjället, skogen, myren* (1908) eller hans *Patron Englund. Ett blad ur den norrländska skogsskövlingens historia* (1909) och *Aftonbladet* uppvisar ett sporadiskt intresse för Törnbloms verk från 1909. Naturligtvis har det också betydelse att norrlandsfrågan ett decennium in på nittonhundratalet inte var lika brännande aktuell längre. Nittioalets intensiva debatt mellan det som Sverker Sörlin beskriver som bolagsopinionen och bolagens kritiker

ledde till att en kommitté tillsattes 1901 för att utreda hur den självägande jordbrukande befolkningens ställning skulle stärkas samt hur jordbruket kunde främjas.³⁸ Tre år senare kom den så kallade Norrlandsutredningen (1904). Sörlin beskriver betänkandet som genomsyrat av en antiliberal anda och en viss misstro mot industrins förmåga att alstra bestående värden. Här formuleras och sammanfattas ”vad man skulle kunna kalla den då vedertagna historieskrivningen i agrarvänliga kretsar över det norrländska jord- och skogsbrukets utveckling”.³⁹ I och med Norrlandskommitténs betänkande nådde debatten sin kulmen, även om diskussionen inte på något sätt avstannade. Ur en infallsvinkel kunde man hävda att utredningen i och med sitt försvar för bonden och jordbruket öppnade slussarna för den ström av indignerade berättelser som följde. För det är faktiskt åren efter utredningen som större delen av de skönlitterära berättelserna publicerades. Som bekant innebär bokmediet ofta en viss eftersläpning i tid.

Det är alltså rimligt att tänka sig ett visst avmattat intresse för denna litteratur kring 1910, liksom att den ökade bokproduktionen innebar att all utgiven skönlitteratur inte längre kunde beredas utrymme i tidningarna och redaktörerna måste göra urval. Underhållningslitteraturen, men även billigböckerna och arbetarlitteraturen, var vad som först valdes bort. Pressens sjunkande intresse för att recensera denna typ av litteratur bekymrade förläggarna:

Blir denna bok ordentligt observerad i pressen tycker jag den borde bli en succes – men rec. äro nyckfulla och ha nog att göra med att berömma Matilda Malling, Anna Wahlenberg och andra interiörer ur överklassens nobla själs- och kärleksliv. Själv sänder jag emellertid ut en ordentlig puff och skall annonsera i Stockholmspressen.⁴⁰

Här är det Törnbloms förläggare, politikern Gustav Möller (1884–1970) på det socialdemokratiska Tidens förlag, som kommenterar utvecklingen inför utgivningen av *Med Gud etc.* (1914). Det är en novellsamling som skildrar första världskrigets fasor och alltså faller utanför ramen för norrlandslitteraturen, men det är litteratur av liknande typ: en politisk litteratur som kommenterar det dagsaktuella. Men det finns ytterligare en förklaring till pressens förkärlek för Malling och Wahlenberg än den Möller anför. Malling och Wahlenberg delade nämligen inte bara tematik i sina böcker: större delen av deras produktion gavs ut på Albert Bonniers förlag. Pressen hjälpte på så vis de större kvalitetsförlagen att etablera sina positioner.

MARKNADSFÖRING VIA TITLAR OCH OMSLAG

Wilken roll spelar då böckernas omslag för marknadsföringen av genren, och hur påverkar de uppfattningen av berättelserna? Vad får vi syn på när dessa granskas mer systematiskt? Att omslagen spelar roll kan vi inledningsvis lätt konstatera. Kristina Lundblad har i sin avhandling *Om betydelsen av böckers utseende* (2010) visat hur förlagsbandet under slutet av 1800-talet blev de nya, moderna förlagens främsta marknadsföringsmedel. Utöver att locka till sig nya kunder fungerade det också som ett sätt att profilera förlaget, dess namn och utgivning.⁴¹ Författarnamn och titel började placeras på den främre pärmen under 1860-talet. I takt med industri- och konsumtionssamhällets framväxt blev framsidans estetiska utformning också allt viktigare och vi fick det så kallade titelspecifika bandet, det vill säga ett omslag som är designat för en specifik titel. Med tanke på de många nystartade, konkurrerande förlagen blev detta förstas bara än mer centralt med tiden. För oss idag är det en självklarhet att en boks omslag signalerar det litterära innehållets genretillhörighet och

stil, men så var inte fallet kring sekelskiftet då denna titelspecifika praktik var relativt ny, eller under utveckling.⁴²

Det här förhållandet avspeglar sig i litteraturen jag här diskuterar: det finns inga märkbara skillnader i omslag mellan så kallade kvalitets- och populärlitterära böcker, åtminstone inte inledningsvis, och det syns sällan någon linje mellan titlarna inom ett och samma författarskap. Det är dock uppenbart att förlagen i flera fall har lagt tid och kraft på att göra omslaget just titelspecifikt: många böcker har vackra, fantasieggande illustrationer av erkända illustratörer. Med tiden framträder också en viss typ av omslag som kännetecknande för genren: ett skogsbeklätt landskap genomkorsat av vattendrag med blånande berg i bakgrunden. Eller om man så vill, idealbilden av den norrländska naturen. Hos Ljus förlag syns tidigt en viss konsekvens i marknadsföringen av denna litteratur. Fyra av de fem omslagen (där den femte är en reviderad nyutgåva av tidigare publicerade noveller samt delar av enkronasserien) avbildar ett norrländskt landskap. Tre av dem är gjorda av Arthur Sjögren (1874–1951), bokkonstnär och skriftställare, känd bland annat för sitt samarbete med Strindberg och illustrationerna till *Ordalek och småkonst* (1905). Det fjärde omslaget står Simon Gate (1883–1945) bakom, som sedermera blev glaskonstnär och konstnärlig ledare på Orrefors glasbruk. Törnblom bjöds in att delta i utgivningsprocessen och tycka till om illustrationen till *I norrsken och sol* (1908): ”Artisten /Gate/ menar, att denna skall väl sluta sig till stämningen i boken, berget skall erinra om en sfinx, symboliserande Norrlands och norrländingarnes gåtfulla natur” skriver Koppel i ett brev till Norrbo i vilket han skickar med en skiss till omslaget.⁴³

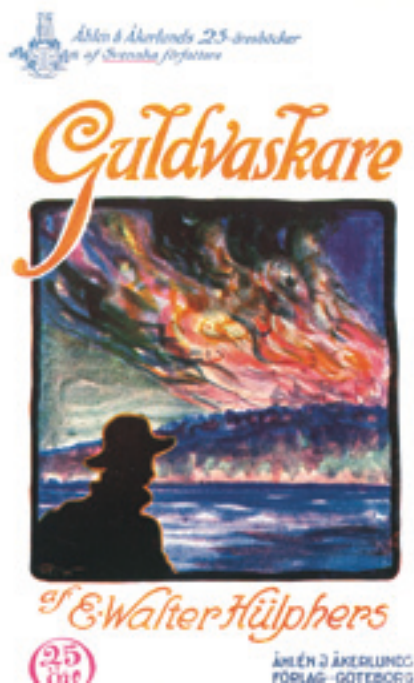
Det var hos Åhlén & Åkerlunds förlag som avgörande skillnader i omslag började framträda. Större delen av enkronas- samt tjugofemöresromanerna har omslag vi förknippar med underhållningslitteratur: ofta i teckning eller

I norrsken och sol (1908) av Elf Norrbo.

akvarell, lite grällare färger, i högre utsträckning bilder på människor på omslagen. De dyrare böckerna av samma författare och på samma tema (till exempel Törnbloms *Brännvin*, 1912, Höglunds *Nils-Isak. Boken om en bonde*, 1912 eller Lindholms *Fjällen, skogen, myren*, 1908) förses med stilrenare omslag, ibland helt utan illustration, ibland med konstfulla landskapsmålningar i passepartout-liknande inramning. Även om det är intressant att konstatera att gränser uppenbarligen är i färd med att upprättas under denna period är det viktiga för vår del insikten att gränserna är fiktiva, eftersom samma författare, ibland rent av en och samma text, omväxlande marknadsförs som kvalitetsrespektive underhållningslitteratur.

Men än viktigare: de nya omslagen förändrar våra förväntningar på litteraturen. Det kanske allra tydligaste exemplet finner vi i

Guldvas-kare (1912) av E. Walter Hülphers.

Hülphers roman om baggböleriet, som först kom ut 1906 med titeln *Timmer* på Ljus förlag. Omslagsbilden av Arthur Sjögren föreställer avhuggna tallar mot bakgrund av fjäll och vatten. Det är ingen tvekan om vad romanens huvudsakliga ärende är. I nyttgåvan från 1912 i Åhlén & Åkerlunds tjugofemöresserie har titeln ändrats till *Guldvas-kare* och på omslaget av illustratören Gunnar Widholm (1882–1953) syns en man i silhuett blicka mot en skogsbrand på andra sidan vattnet. Här förvandlar omslaget romanen till en mer allmän äventyrsberättelse, som mycket väl kunde handla om baggböleri, men som lika gärna kunde skildra guldruschen i Klondike i slutet av 1800-talet. Inte bara förlagsbytet utan också det nya omslaget och den annorlunda titeln tonar ner det ideologiska innehållet, eller romanens politiska tendens om man så vill.

Samtidigt vill jag hävda att Widholms omslag fortfarande i hög grad utpekar romanens tematik, och detta på grund av den retorisering begreppet skog genomgått under dessa år. En retorisering beskriver en förändring eller en betydelseförskjutning i språkbruk, att ett ord, uttryck eller begrepp blir ”mer retoriskt”. Patrik Mehrens och Jon Viklund, som i en artikel utrett retoriseringsbegreppets historia samt utvecklat en ny definition, beskriver det som att den argumentativa kraften hos ett ord, yttrande, en bild eller något annat slags symbolisk representation ökar: ”nya värderingar, tänkesätt och sociala mönster ger upphov till nya topiker som ger förutsättningarna för hur vi argumenterar och förstår språkliga handlingar och deras argumentativa orientering”.⁴⁴ Industrialiseringen och de framväxande sågverken längs Norrlandskusten gör det exempelvis möjligt att tänka på skog som kapital, vinster, exportprodukter och modernitet, vilket i sin tur ger upphov till nya typer av argument, som ”Norrlands gröna guld” och ”framtidlandet”. Bakomliggande topoi som ger utgångspunkten för dessa argument om skogen är exempelvis industrialisering, regionalisering, kolonialisering och naturromantik. Denna retorisering av begreppet skog är inte bara synlig i själva berättelserna om baggböleriet utan också i omslagen. I nyutgåvan av Hülphers roman syns den både i titelns guldvaskare som anspelar på skogens gröna guld, och i skogsbranden som den samtida läsaren vet att koppla samman med de cirkulerande berättelserna om anlagda skogsbränder som ett sätt att få ut pengar på försäkringen för skogsägarna.

Med Moretti kan vi säga att vi här – på bokens framsida – hittar berättelsens komprimerade mening: ”As the market expands, titles contract; as they do that, they learn to compress meaning; and as they do that, they develop special ‘signals’ to place books in the right market niche.”⁴⁵ Framsidan öppnar för olika tolkningar, men retoriseringen gör vissa tolk-

ningar mer påfallande eller dominanta än andra. Ibland stämmer tolkningen, andra gånger bidrar retoriseringen till att vi läser in argument om baggböleri där de inte finns. Omslagsillustrationen till Lindholms *Farfarsgården* (1910) skriver in sig i det som vi idag lärt känna som den traditionella Sverige-bilden med röda stugor och en blå sommarhimmel. Fjällen och härbret avslöjar att vi befinner oss i norra Sverige och lägger till en natur- och norrlandsromantisk aspekt på motivet. I kombination med titeln – och författarnamnet – ligger ändå tolkningen att det handlar om baggböleri nära till hands, eftersom motivet där familjen förlorar sin släktgård till bolagen är så vida spritt och Lindholm själv står bakom flera liknande berättelser. På insidan av boken finns en läsanvisning som beskriver boken som en stridsskrift: ”Och striden gäller: Egna hem i Norrland.”⁴⁶ När man läser romanen blir det ännu tydligare att det faktiskt i högre utsträckning är en berättelse som anknyter till egnahemsrörelsen än baggböleriet, även om böndernas förlorade skogar indirekt är orsaken till den hotade farfarsgården. Poängen är att retoriseringen av begreppet skog, här endast uttryckt genom omslagsbilden, leder till att läsare ser spår av baggböleriet på ställen där det kanske inte finns, åtminstone inte i den utsträckning som antyds.

Ytterligare ett exempel där omslagsbilden helt lurar läsaren, är en nyutgåva av Rieck-Müllers noveller, *Skeppsbrutna jämte andra berättelser* (1908) på Hugo Gebers förlag. Samlingen hade aldrig utgivits i denna form, men alla noveller hade tidigare publicerats. Omslagsbilden, gjord av illustratören Edvard Forsström (1854-1934), skildrar tre män runt ett bord med kortspel i händerna och spritflaskor på bordet. Det ser ut som en illustration av baggböleriets ursprungsmyt – men – vid närmare granskning av bilden visar det sig att en av männen har både hand- och fotfångsel. Novellen handlar i själva verket om hur en notarie och en länsman i sin lust efter kortspel bjuder in fången de

Farfarsgården (1910) av Valdemar Lindholm.

Skeppsbrutna jämte andra berättelser (1908) av Maria Rieck-Müller.

ska transportera till fångelset att vara med och spela, och hur de i sin berusning blir duperade av fången som lyckas rymma.⁴⁷ Baggböleri som topos lurar under ytan, just för att läsaren mött det så många gånger förut. Angående uppkomsten av sådana här nya topiker skriver Mehrens och Viklund att de utvidgar den potentiella betydelsen av symboliska uttryck och vidden av de slutsatser vi kan dra när vi möter dem.⁴⁸ Det är vad som sker här. Kortspel runt ett bord betyder plötsligt baggböleri. En röd stuga i Norrland – en farfarsgård – betyder samma sak.

Men vad betyder detta för genren som sådan? En konsekvens är att den ger intryck av att vara större och i förlängningen kanske också mer betydelsefull än den faktiskt är. Riktigt så många verk som titlar och omslag ger vid handen skrevs inte om skogsfrågan. Men mångtydigheten i omslagen kan också betrak-

tas som ett sätt att få fler läsare intresserade av att läsa det enskilda verket. Bokomslagen når ju långt fler än de som verkligen läser böckerna. Det är dock bara de som, i enlighet med Charlands språkbruk, svarar på omslagets och titelns interpellation, det vill säga de som sätter sig ner och läser boken, som kan påverkas och förändras av den. Först då, under läsningen, kan verklig identifikation, och i förlängningen konstitution, ske.⁴⁹ Marknaden och medierna (i det här fallet boken) spelar med andra ord en viktig roll för uppbyggandet och spridandet av en norrländsk identitet i litteraturen.

EKONOMI OCH IDEOLOGI SOM STILFRÄMJARE

Denna artikels ärende har varit att problematisera hur förändringar på förlags- och bokmarknaden påverkar litteraturen som skrivs och läses

under samma period; kort sagt hur marknaden kan fungera som stilfrämjare. Efter att ha studerat en avgränsad genre (norrländsskildringar om baggböleri) under fyra decennier och i någon mån kartlagt dess väg i det förlagslitterära systemet framträder vissa signifikativa mönster. För det första kan vi konstatera att novellen dominerar, detta som en konsekvens av marknadsförfattarens framryckning. Att allt flera författare kunde försörja sig på sitt skrivande hänger i sin tur ihop med bokmarknadens och pressens expansion. Novellen blev en ekonomiskt lönsam genre både för författare och förlag. Men vad betyder det för baggbölerilitteraturen att de flesta berättelserna kommer i novellens form? Å ena sidan riskerar den att trivialiseras, eftersom det är en större utmaning att skriva djuplodande, politisk skönlitteratur i kortformat än i romanform. Å andra sidan får den större spridning, eftersom den remedieras och publiceras både i pressen och i bokform.⁵⁰

Ett andra mönster är att billigbokförlag och underhållningsförlag sakta tar över genren. Om vi begränsar oss till böckernas utseende syntes inga märkbara skillnader i marknadsföringen av litteraturen från början. Under de första åren av nittonhundratalet försågs de flesta böckerna i genren med illustrerade omslag och det var inte bara författarna som samarbetade med olika förlag utan även illustratörerna. Med tiden började dock skillnader bli synliga. De mer utpräglade underhållningsförlagen, i synnerhet Åhlén & Åkerlund, marknadsförde i högre utsträckning litteraturen i sina billigserier. Samtidigt gav de fortfarande ut verk av

samma författare till dyrare pris. Här upprätthålls med andra ord en illusorisk gräns mellan texter som i hög grad påminner om varandra. Kring 1910 dominerade Åhlén & Åkerlund utgivningen och gav ut både nya verk och äldre texter i nyutgåva. Samtidigt tycks recensionerna i pressen bli färre. Detta kan betraktas som följd av förlagsskiftet i kombination med norrlandsfrågans minskade aktualitet och att den ökade bokutgivningen medförde att redaktionerna måste göra ett kraftigare urval av vilken litteratur som skulle recenserars. Genren fick lägre status och betraktades i högre grad som underhållningslitteratur – trots att den inte genomgick några större innehållsliga eller formella förändringar. Dessutom döljs det politiska budskapet i viss mån när läsaren väntar sig nöjesläsning.

Samtidigt finns en motsatt tendens, ett accentuerande av det politiska, som hänger samman med utvecklingen av bokomslagen och den allmänna retoriseringen av begreppen skog och Norrland som pågick under dessa år. På grund av norrlandsfrågans aktualitet räckte det stundtals att säga skog och Norrland i samma mening för att också höra baggböleri; så närvarande och påtaglig var frågan i pressen och i det allmänna medvetandet.⁵¹ Därför är baggböleri också vad som tolkas in i de illustrerade omslag som föreställer en skog, en skogsbrand eller ett hemman. Utöver att accentuera det politiska vidgar det genrens gränser då fler titlar ger intryck av att höra till den. Lite tillspetsat kunde vi hävda att ekonomi och ideologi är marknadens främsta stilfrämjare.

1. Franco Moretti, "Style, Inc.: Reflections of 7,000 Titles", i *Distant Reading*, London: Verso, 2013, s. 200.
2. *Ibid.*, s. 195–196.
3. Se t.ex. Johan Svedjedal, *Bokens samhälle. Svenska bokförläggareföreningen och svensk*

- bokmarknad 1887–1943*, Stockholm: Svenska bokförläggareföreningen, 1993, vol. 1.
4. Några av de författare som brukar räknas in i norrländslitteraturen är Gustav Hedenvind-Eriksson, Olof Högberg, Pelle Molin, Ludvig Nordström och Karl Östman. För en

- redogörelse för vad som ryms i beteckningen norrlandslitteratur, se Thorsten Jonsson, *Stor-Norrland och litteraturen*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, Studentföreningen Verdandis småskrifter 409, 1938. Av de forskare som följde efter Jonsson diskuterades norrlandslitteraturen ofta i utifrån kategorier som vildmarksromantik, industriromantik samt indignationslitteratur. För en kritisk diskussion av benämningen norrlandslitteratur och kategoritänkandet, se Anders Öhman, *De förskingrade. Norrland, moderniteten och Gustav Hedenvind-Eriksson*, Stockholm/Stehag: Symposion, 2004.
5. "Skogen som löfte, offer och minne. Representationer av baggböleriet i svensk fiktion 1880–1920", VR-finansierat enmansprojekt som löper 2012–2016.
 6. Maurice Charland, "Constitutive Rhetoric. The Case of the People Québécois", i *Quarterly Journal of Speech*, 1987:2, s. 133–150.
 7. I formulerandet av denna studies utgångspunkter och frågan om relationen mellan marknad, förlag och utgivning har jag också inspirerats av de frågor Bo Peterson formulerar kring en förlagsverksamhets motiv och drivkrafter i sin avhandling om Norstedts förlag. Han talar bland annat om företagsinterna faktorer (t.ex. ekonomi, ideologi, teknik, organisation) och omvärldsfaktorer (t.ex. utbud, efterfrågan, konkurrens, kommissionssystemet, lagstiftning, censur, bidrag, miljöfaktorer). Bo Peterson, *Boktryckaren som förläggare. Förlagsfunktion och utgivningspolitik hos P. A. Norstedt & Söner 1879–1910*, diss. Stockholm: Norstedts, 1993, s. 18–25.
 8. Det finns inga tidigare övergripande studier om den här så kallade baggbölerilitteraturen. Däremot har några av de enskilda texterna behandlats i andra typer av studier, t.ex. Lars Furuland & Johan Svedjedal, *Svensk arbetarlitteratur*, Stockholm: Atlas, 2006; Hans Granlid, *Martin Koch och arbetarskildringen*, diss. Göteborg; Stockholm: Tiden förlag 1957; Jonsson 1938; Ingeborg Nordin Hennel, *Den stora vreden. Studier i Olof Högbergs prosaepos*, diss. Umeå; Umeå universitet, 1976; Gunnar Qvarnström, *Från Öbacka till Urbs. Ludvig Nordströms småstad och världstadsdröm*, diss. Uppsala; Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1954; Axel Uhlén, *Arbetardiktningens pionjärperiod 1885–1909*, diss. Stockholm: Vanadis, 1964; Öhman 2004.
 9. För en redogörelse över den sociala utvecklingen i norrlandsbygderna, se t.ex. Svenbjörn Kilander, "Norrlandsfrågan och Sveriges väl", i *Makt, myter och historiebruk. Historiska perspektiv i belysning*, Stefan Dalin (red.), Mittuniversitetet, 2014, s. 75–93; Erik Nydahl, "Nybyggen till reapris? Bolagsköp av jordbruksfastigheter i ångermanländska Edsele socken, cirka 1870–1906", i *Makt, myter och historiebruk. Historiska perspektiv i belysning*, Stefan Dalin (red.), Mittuniversitetet, 2014, s. 95–121; Mats Rolén, *Skogsbygd i omvandling. Studier kring befolkningsutveckling, omflyttning och social rörlighet i Revsunds tingslag 1820–1977*, diss. Uppsala, 1978; *Västerbotten 1980:1* (temanummer om baggböleri).
 10. För ett helhetsgrepp på debatten, se Sverker Sörlin, *Framtidslandet. Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*, diss. Umeå; Stockholm: Carlsson bokförlag, 1988. För en detaljstudie av hur debatten ser ut i olika medier under en ettårsperiod, se Sofi Qvarnström, "Är mediet retoriken? Medieringen av skogsfrågan under år 1894", i *Mediehistoriska vändningar*, Marie Cronqvist, Johan Jarlbrink & Patrik Lundell (red.), Lund, 2014, s. 67–92.
 11. Jfr SAOB:s noteringar kring ordet: BAGG-BÖLA -ANDE, -ERI, -ARE: "[bildadt af ordet *Baggböle*, namn på ett sågverk i Västerbotten, hvars innehafvare särsk. i slutet af 1860-talet beskylldes för att olofligt tillägna sig timmer ur kronans skogar". Det första belägget är från *Söndags-nisse* 1867, nr 40: "Baggböla – hvad är det? (Svar:) Egentligen att stjåla skog på kronoskogarna." De två andra beläggen är från Geijerstams *Kronofogdens berättelser* (1890) och från tidningen *Skogvaktaren* 1892. Frågan är dock om inte någon av dagstidningarna var ännu tidigare med användningen av ordet. Exempelvis skrev tidningen *Fäderneslandet* om "Baggbölingarnas tingsfärd" 18/9 1867. Jfr Sven Gaunitz, "Baggböleriet. Om konsten att avverka norrlandsskogarna utan att bryta för mycket

- mot lagen”, *Västerbotten* 1980:I, s. 8 samt Gunnar Balgård, ”Ödemarken, som ensam bevitnat dåden, är stum”, i *Västerbotten* 1980:I, s. 17.
12. John Frow, ”’Reproducibles, Rubrics, and Everything You Need’: Genre Theory Today”, *PLMA* 2007:5, s. 1626–1634; Beata Agrell, ”Genre and Working Class Fiction”, i *Genre and...* , Sune Auken, Palle Schantz Lauridsen & Anders Juhl Rasmussen (red.), Copenhagen: Forlaget Ekbatana, 2015, s. 286–327.
 13. Carolyn Miller, ”Genre as Social Action”, *Quarterly Journal of Speech*, 1984:2, s. 153.
 14. Jfr Fowlers idag klassiska text: Alastair Fowler, *Kinds of literature. An Introduction to the Theory of Genres and Modes*, Oxford: Clarendon Press, 1982.
 15. Se not 8.
 16. Att jag valt att den löpande bibliografin *Svensk Bokhandels-tidning* som underlag för urvalet framför den retrospektiva nationalbibliografin *Svensk Bokkatalog* beror på att utgivningsvecka för varje titel är angiven i den förra. Det är värdefull information i vissa fall, exempelvis för att leta rätt på recensioner i de lokaltidningar som inte är upptagna i *Svenskt pressregister*. Jag har övervägt att också gå igenom *Svenska folkförfattare. Bygdediktare, hembygds- och folkliedsdiktare I–III* (1929–38), men efter några nedslag hos de norrländska författarna tycktes de flesta nytillkomna namn endast ha publicerat sina berättelser i pressen. Eftersom jag har valt att begränsa mig till den i bokform utgivna skönlitteraturen för att materialet inte ska bli ohanterligt stort, valde jag bort en systematisk genomgång av *Svenska folkförfattare*. Min ambition har heller aldrig varit att uppnå en fullständig kartläggning av genren, endast en så pass bred att tendenser och särdrag blir synliga.
 17. En viktig precisering är dock att det är antalet verk som är 61 till antalet och bland dessa finns både novellsamlingar som innehåller en enda novell på temat och andra där alla noveller i samlingen behandlar temat. I något fall handlar det också om nya novellsamlingar men redan tidigare publicerade texter. Många av författarna är samtidigt verksamma som publicister, några av dem har av litteraturforskningen kategoriserats som arbetar- eller norrländsförfattare.
 18. Svedjedal 1993, s. 187.
 19. Johan Jarlbrink, *Det våras för journalisten. Symboler och handlingsmönster för den svenska pressens medarbetare från 1870-tal till 1930-tal*, diss. Linköping; Stockholm: Kungliga biblioteket, 2009, del 2: ”Med penna och anteckningsblock”; ”Redaktionerna växer till”, i *Den svenska pressens historia III. Det moderna Sveriges spegel (1897–1945)*, Gunilla Lundström, Per Rydén & Elisabeth Sandlund (red.), Stockholm: Ekerlids förlag, 2001, s. 95–98. Se även Svedjedal 1993, s. 217–219.
 20. Svedjedal 1993, s. 226–229.
 21. *Ibid.*, s. 220.
 22. *Varia* 1907:I, 2, 4, 6, 10; 1908:I, 6, 11. Uppgiften om Höglund är hämtad från en introduktionsartikel om författaren i *Idun*: E. N. Söderberg, ”Hjalmar Höglund. En norrländsk novellist”, *Idun* 1909:33.
 23. Se *Svenskt pressregister 7. 1903–1911*, Sundsvall, 2015; http://miun.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A780202&dsid=gtm_auto-Event_1438288612680.
 24. Så publicerade sig t.ex. Maria Rieck-Müller flitigt både i dagspressen och i en tidskrift som *Ord & bild*.
 25. Martin Kristenson, *Böcker i svenska hem. Om Carl Cederblads litteratursociologiska undersökning 1928–1931*, Uppsala, 1988.
 26. Jag följer här Svedjedals grupperingar och förlagskaraktäristik; Svedjedal 1993.
 27. Det gäller exempelvis Alfhild Agrell, E. Walter Hülphers, Hjalmar Höglund, Valdemar Lindholm, Maria Rieck-Müller, Johan August Törnblom, Gustava Swanström och Karl Östman.
 28. Svedjedal 1993, s. 276 samt Svedjedal, ”Henrik Koppel, Ljus förlag och enkronasböckerna”, i *Samlaren*, Uppsala, 1988, s. 71–99.
 29. Henrik Koppel till J. A. Törnblom, 3/9 1909. Törnblom, J. A., papper, 785, LUB. Citatet fortsätter: ”Ni ha mkt material, men det gäller väl att kunna samla allt till en helhet, icke sant?”
 30. Henrik Koppel till J. A. Törnblom, 14/3 1908, Törnblom, J. A., papper, 785, LUB.

31. Erik Åkerlund till J. A. Törnblom, 5/11 1911, Törnblom, J. A., papper, 785, LUB.
32. Svedjedal 1993, s. 318.
33. E. Walter Hülphers, *Guldvaske* (1912, tjugofemöresserien) [orig. *Timmer*, 1906]; Elf Norrbo, *I norrsken och sol, Magerlandet – Fagerlandet och Rallare och litet till* (alla 1913 i enkronas-serien); Maria Rieck-Müller, *Rallare-Maja* (1914, enkronas-serien; nytt urval men tidigare publicerade noveller).
34. Svedjedal 1993, s. 738.
35. Claire Squires, *Marketing Literature. The Making of Contemporary Writing in Britain*, Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2007, s. 71–72.
36. Gérard Genette, *Palimpsestes. La littérature au second degré*, Paris: Seuil, 1992.
37. *Svenskt pressregister 5. 1898–1900*, Lund: Litteraturvetenskapliga institutionen, 1989; *Svenskt pressregister 6. 1901–1902*, Lund: Litteraturvetenskapliga institutionen, 1998; *Svenskt pressregister 7. 1903–1911*, 2015.
38. Sörlin 1988, s. 187.
39. *Ibid.*, s. 188.
40. Från Gustav Möller till J. A. Törnblom, 24/11 1914, Törnblom, J. A., papper, 785, LUB.
41. Kristina Lundblad, *Om betydelsen av böckers utseende: det svenska förlagsbandets framväxt och etablering under perioden 1840–1914 med särskild hänsyn till dekorende klotband. En studie av bokbandens formgivning, teknik och relation till frågor om modernitet och materiell kultur*, diss. Lund; Malmö: Ramus, 2010, s. 60–61.
42. *Ibid.*, 2010, s. 170–171.
43. Från Henrik Koppel till J. A. Törnblom, 27/6 1908, Törnblom, J. A., papper, 785, LUB.
44. Patrik Mehrens & Jon Viklund, "Retoriseringen av begreppet folk i 1800-talets Sverige", i *Rhetorica Scandinavica* 2013:63, s. 62. "I retoriseringsprocessen finner vi att ett ökande antal retoriska topoi sätts i förbindelse med en given representation, och vi ser hur dessa förbindelser förstärker det argumentativa värdet av symbolen. Ett symboliskt uttryck, som till exempel begreppet 'folk', samlar därmed på sig möjliga argument varigenom det låter sig användas i fler sammanhang, ja i sig själv utvecklas till ett topos" (s. 60). "Retorisering" är en relativt ny ordbildning som går tillbaka till filologen Ernst Robert Curtius diskussion av "retoriseringen" av den romerska poesin; där i betydelsen ökat bruk av vissa retoriska medel i litteraturen (*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, 1948). Därefter har begreppet utvecklats teoretiskt i huvudsakligen två riktningar där den ena förstår retorisering som en övergång från ett ickeretoriskt tillstånd till ett retoriskt (Øivind Andersen) och den andra uppfattar retorisering som en förskjutning eller "disseminering" av språklig betydelse (Paul de Man). Mehrens och Viklund tar fasta på föränderlighetsaspekten som begreppet problematiserar men lägger till ett fokus på den argumentativa orienteringen och kraften, inspirerade av Oswald Ducrots och Jean-Claude Anscombres radikala argumentativism samt Ruth Amossys vidareutveckling av deras pragmatiska syn på topoi (Jean-Claude Anscombre & Oswald Ducrot, *L'argumentation dans la langue*, Bruxelles: Mardaga, 1988; Jean-Claude Anscombre & Oswald Ducrot, "Argumentativity and Informativity", *From Metaphysics to Rhetoric*, Michel Meyer (red.), Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 1989; Ruth Amossy, "Introduction to the Study of Doxa", *Poetics Today* 2002:3; Ruth Amossy, "How to Do Things with Doxa: Toward an Analysis of Argumentation in Discourse", *Poetics Today* 2002:3).
45. Moretti 2013, s. 204.
46. Valdemar Lindholm, *Farfarsgården. Berättelse*, Stockholm: Wilh. Siléns förlag, 1910.
47. Novellen heter "Notarien, länsman och tjuvfen", i *Skeppsbrutna jämte andra berättelser*, Stockholm: Hugo Gebers förlag, 1908, s. 21–26. Novellsamlingen ingår i Hugo Gebers enkronasbibliotek.
48. Mehrens & Viklund 2013, s. 62.
49. Charland 1987, s. 138.
50. Ytterligare en intressant aspekt att undersöka vidare vore vad remedieringen innebär för uppfattningen av genren: hur förändras läsningen och tolkningen från tidningsnovell till novellsamling i bokform? Jfr Jay David Bolter & Richard Grusin, *Remediation. Understanding New Media*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1999.
51. Se Sörlin 1988, s. 156–253.

SUMMARY

The market as a promoter of style. Book publishers, mediation and rhetorization around the last turn of the century

Inspired by Franco Moretti's distant reading, this article explores how economical and ideological changes in the market affect the form and content of literature. By examining a small but distinct genre, novels and short stories about the Norrland forests and the industrialization process, the article discusses the relation between the increased book production, the many newly established publishing houses, the emergence of the market writer and the formation and reception of the genre. Also, the marketing of literature through book covers is shown to have a formative function for the genre because of the artistic imagery of the northern landscape and the general rhetorization in society of the concept of forest and Norrland.

Keywords: bookmarket, genre, mediation, rhetorization, Norrland.